

Fecr Yayınları: 828

Klasik Dönem Şif Fıkıh Usûlünde
AKIL VE KIYAS ANLAYIŞI

Mustafa Batuhan ÇEBİ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Mayıs 2024

ISBN: 978-625-6602-81-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Klasik Dönem Şîi Fıkıh Usûlünde

AKIL VE KIYAS ANLAYIŞI

Mustafa Batuhan ÇEBİ

Ankara 2024

Mustafa Batuhan ÇEBİ

1997'de Trabzon/Araklı'da doğdu. 2014'de Of Şehit Necmi akır Anadolu Lisesinden, 2019 yılında İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilim Dalında yüksek lisansına başladı. Çeşitli nedenlerden ötürü eğitimine ara verdikten sonra 2024'de Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalında “*Klasik Dönem Şif Fıkıh Usûlü'nde Akıl ve Kıyas Anlayışı*” adlı çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. Halen Trabzon/Köprübaşı İlçe Müftülüğünde İmam-Hatip olarak görevine devam etmektedir.

“Gönümün Sultanı Biricik Anneannem Seher Çebi’ye ithafen”

ÖN SÖZ

Şîa, Hz. Peygamber'den sonra dinin ve devletin idaresinde Hz. Ali ve soyunun yetkili olduğunu, bu sorumluluğun ilahi bir görevlendirmeyle verildiğini ve bu kabulün dinin esaslarından olduğunu savunan bir topluluğun ortak adıdır. Savunduğu bu itikâdî anlayış zamanla kurumsallaşarak bir mezhep halini almıştır.

İslam tarihinin bazı dönemlerinde adından oldukça bahsedilen Şîa, imamet anlayışını fıkıh sistematiğine de sindirmiş ve imama dayalı Kur'an'ı, sünneti ve icmayı benimsemiştir. Selefi dönem şeklinde nitelendirebileceğimiz bu bakış açısı doğal olarak fikhî imamlardan temin edilen bir ilim haline gelmiştir. Ahbârîlik olarak adlandırdığımız bu dönem içerisinde akla ve kıyasa dayalı her türlü metot reddedilmiş, rasyonellik yeni bir din üretme olarak kabul edilmiştir. İmamlardan gelen rivayetler problemlerin çözümünde tek ve yetkin kaynak olarak görülmüştür.

Ahbârî anlayış bir süre mezhebin problemlerine ve ihtiyaçlarına cevap vermesine rağmen gaybet halinin uzun sürmesi ve yüzyıllar boyunca imamla iletişime geçilememesi gibi birtakım nedenlerden dolayı zayıflamaya başlamıştır. Hatta bu nedenlerden dolayı mezhep ciddi oranda mensubunu kaybetmiş ve yok olmaya yüz tutmuştur. Akabinde bu durumdan kurtulabilmek adına problemlerin rasyonel zeminde çözülmesi amacıyla Şîî âlimler akla başvurmayı tercih etmişler kıyasın dinde yeri olmadığını savunmuşlardır. Bu yolu takip etmelerinde en önemli neden ise Mu'tezile'nin akla dayalı anlayışını mezhebin içerisine dâhil etmeleridir. Süreç içerisinde bu türden faaliyetler Usûlîlik adı altında kurumsallaşmıştır.

Bu çalışmada ilk dönem Şîî fıkıh usulünde delillerden birisi olarak görülen aklın konumu araştırılmakla birlikte kıyasın ne-

den din dışı bir uygulama olarak görüldüğü incelemektedir. Öte yandan aklın ürettiği bütün çıkarımları kıyas ile elde ettiği ve kıyasın fitratsal bir meleke olduğu çalışmada göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca akıl ve kıyas anlayışlarından bahsedilen âlimlerin akla dair kabul ettikleri meselelerin kıyasın bir ürünü olduğu da yer yer zikredilmektedir. Tez giriş, iki bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. İlk bölümde Şîa'nın teşekkülü ve bu süreçte oluşumuna dair temel iddiaların yanında akıl ve kıyas kavramları hakkında gerek genel gerek Şîa özelinde birtakım incelemeler yapılmıştır. İkinci bölümde Ahbârî-Usûlî anlayışlardan ve aklın Şîa'ya dâhil oluş süreci hakkında kısa bilgilendirmeler yapılarak ilk dönem fıkıh usulü anlayışındaki akıl ve kıyas anlayışına değinilmiştir. İlk dönem olarak sınırlandırdığımız zaman aralığı Şeyh Müfid (ö. 413/1022) ve İbn Şehîd es-Sânî (ö. 966/1559) arası dönemi kapsamaktadır. Müelliflerimizin yöntemi gereği akıl delili kıyas deliline nazaran müstakil bir başlık altında değerlendirilmemiştir. Bu nedenle aklın özellikle kullanıldığı istüşab, emir-nehî, hüsün-kubuh, lafzın delâleti, hâs-âm gibi konular ön planda tutulmuştur. Tez, sonuç kısmında ise akıl hakkında söylenenlerin kıyastan farklı olmadığı görüşüyle neticeye ulaşmıştır.

Çalışmanın her safhasında yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Ahmet İnanır'a, jüri üyeleri Sümeýra Yakar'a ve Abdullah Erdem'e, bugünlere gelmemde maddi ve manevi sayısız emeği olan başta anneannem Seher Çebi, annem Neşe Çebi ve babam Yaşar Çebi'ye teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	13
1. Araştırmanın Konusu ve Sınırları	15
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	16
3. Araştırmanın Kaynakları	17
4. Araştırmanın Yöntemi	17

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİA'NIN ORTAYA ÇIKIŞI, FIRKALARI VE AKIL-KIYAS KAVRAMLARININ İÇERİĞİ	21
1. Şîa'nın Oluşumu	21
2. Şîa'nın Ortaya Çıkışı	26
2.1. Şiiliğin Arkaplanı	26
2.1.1. Şiiliğin İran Asıllı Olduğu Görüşü	27
2.1.2. Şiiliğin Yahudi Menşeli Olduğu Görüşü	27
2.1.2.1. Abdullah b. Sebe	28
2.1.3. Şiiliğin Yahudi-Hristiyan Karışımı Olduğu Görüşü	31
2.1.4. Şiiliğin Arap Menşeli Olduğu Görüşü	31
2.2. Şiiliğin Doğuşu ve Şiiliğin Doğuşu Hakkında Öne Sürülen İddialar	32
2.2.1. Şiiliğin Ortaya Çıkışına Dair Şîa İddiaları ve Delilleri --	40
2.2.1.1. Gadîr-i Hum Delili	40
2.2.1.2. Kırtas Hâdisesi Delili	47
2.2.2. Hz. Ali'nin Vasîliği ile İlgili Şîilerin Delilleri	49
2.2.2.1. Naklî Deliller	49
2.2.2.2. Aklî Deliller	54
3. Şîa'nın Kollara Ayrılması	58
3.1. Zeydiyye	65
3.2. İsmâiliyye	73
3.3. İmâmîyye/İsnâ'âşeriyye	75
4. Akıl-Kıyas Kavramları ve Tahlilleri	81
4.1. Akıl Kavramının Mahiyeti ve Delil Oluşu	81
4.2. Kıyas Kavramının Anlamı, Delil Oluşu ve Çeşitleri	112

İKİNCİ BÖLÜM

AKLIN Şİİ FIKHINDA DELİL OLUŞ SÜRECİ ve İLK DÖNEM Şİİ FIKIH USULCÜLERİNİN AKIL-KIYAS ANLAYIŞLARI ----- 135

1. Aklın Delil Olma Aşamasında Şiî Fıkıhına Sirâyeti -----	135
1.1. Ahbârîlik ve Fıkıhta Tekdüze Anlayış Dönemi-----	135
1.2. Usûlî Anlayış ve Şiî Fıkıhına Rasyonelliğin/Akılcılığın Girişi	139
2. Klasik Dönem Şiî Fıkıh Usûlcülerin Akıl ve Kıyas Anlayışları ----	146
2.1. Şeyh Müfîd'in Akıl ve Kıyas Anlayışına Genel Bir Bakış ----	146
2.1.1. Hayatı -----	146
2.1.1. Akıl ve Kıyas Anlayışı-----	150
2.2. Şerîf Murtazâ'nın Akıl/Kıyas Anlayışına Genel Bir Bakış---	176
2.2.1. Hayatı -----	176
2.2.2. Akıl ve Kıyas Anlayışı-----	179
2.3. Şeyh Tûsî'nin Akıl/Kıyas Anlayışı -----	200
2.3.1. Hayatı -----	200
2.3.2. Akıl ve Kıyas Anlayışı-----	202
2.4. Muhakkık el-Hillî'nin Akıl/Kıyas Anlayışına Genel Bir Bakış --	218
2.4.1. Hayatı -----	218
2.4.2. Akıl ve Kıyas Anlayışı-----	220
2.5. Allâme el-Hillî'nin Akıl/Kıyas Anlayışına Genel Bir Bakış --	241
2.5.1. Hayatı -----	241
2.5.2. Akıl ve Kıyas Anlayışı-----	244
2.6. İbn Şehîd es-Sânî'nin Akıl/Kıyas Anlayışı -----	269
2.6.1. Hayatı -----	269
2.6.2. Akıl ve Kıyas Anlayışı-----	271

SONUÇ ----- 295

KAYNAKÇA ----- 303

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin
c.	: Cilt
CUIFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: Çeviren
ÇÜİFD	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ed.	: Editör
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GİBTÜ	: Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
IÜİFD	: Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İHAD	: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
neşr.	: Neşreden
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk.	: Tahkik eden
TYEKBY	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları